

GENÈRICS TOPONÍMICS DEL PLA DE MALLORCA

Francesc Canuto Bauzà

XIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Sant Joan, 1999

Entre l'any 1992 i 1993 vaig participar en la recollida de topònims per vestir els mapes 1:5000 de la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori. Vaig efectuar la recollida dels termes de Montuïri, Sant Joan, Vilafranca i una sèrie de fulls solters de Llorito, Sineu, Algaida, Petra i Porreres. Intentaré tot seguit fer una sèrie de comentaris al voltant d'alguns dels genèrics arplegats en aquest treball de camp. Aquests comentaris tenen la intenció de fer unes precisions sobre el significat concret que prenen alguns mots en aquesta zona i fer-los conèixer als assistents d'aquest acte. Començaré per alguns genèrics referents al relleu:

COMA

'És una depressió més o menys pregona i planera en terreny de muntanya' (DCVB, 3, 305). En el pla de Mallorca és un mot viu i abundant. El nom de coma s'aplica a un tros de terra de forma allargassada que forma concavitat i sol estar enmig i/o voltada d'espais incults (bosc, garriga, pleta, etc.). Sempre és un sementer de possessió i per tant conrat i arbrat. Citaré alguns exemples:

- sa Coma de Son Gual (Sant Joan).
- sa Coma de Meià (Sant Joan).
- sa Coma Fonda de Son Jordi (Porreres).
- sa Coma de Son Gil (Sant Joan).
- sa Coma de Son Brondo (Sant Joan).
- sa Coma de sa Bastida (Sant Joan).
- sa Coma des Colomer (Llorito).

— sa Coma (Petra). Aquesta depressió ha donat el nom al petit habitatge foraviler ubicat a la galta de l'accident geogràfic esmentat. Té tot l'aspecte de ser un espai provinent d'una antiga *parcel·lació* de la possessió de Son Elzèbits (Petra).

La forma pluralitzada, ses Comes, és la que més s'acosta a l'accepció que registra l'Alcover-Moll. Les he localitzades a petites serres i faldes de turons, formant faixes de conradís:

- ses Comes de Sabor (Montuïri).
- ses Comes de Son Tei (Sineu).
- ses Comes de Paixarí (Llorito).

TIMBA

‘Roca que forma part del cim d’un precipici’ (DCVB, 10, 284). Localitzada a la possessió es Colomer (Llorito), on trobam aquest mot pluralitzat: *ses Timbes*, nom donat a una sèrie de voreres altes, sense marjar, davant les cases de la possessió. *Retimba* és un mot recollit d’un vell informador santjoaner, que fa al·lusió al precipici anomenat es Bot des Cans, ubicat al Puig de Sant Nofre (Sant Joan), lloc on tradicionalment es llançaven els cans malalts.

PLANA

‘Porció de terreny pla entre muntanyes’ (DCVB, 8, 633). En el pla de Mallorca, les trobam ubicades damunt puigs, serres i turons; són terres guanyades al bosc o a la garriga, generalment d’ús ramader.

- ses Planes de Son Mas (Llorito). Ubicades a la cota dels 147 m, subdividides en:
- sa Plana de Dalt i sa Plana de Baix.
- sa Plana des Rafal Aixat (Montuiri), ubicada damunt la serra homònima.
- ses Planes de Meià (Sant Joan).
- sa Plana de Son Comelles (Montuiri).
- sa Plana de Son Gual (Sant Joan).

SERRAL

‘Turó o muntanya de cim allargassat’ (DCVB, 9, 868). Mot que es troba en franca regressió com a accident geogràfic. El fet de la seva conservació rau en la ubicació de petits habitatges foravilers o lloquets que han pres el nom de l’accent geogràfic on estaven situats, la qual cosa ha servit per conservar i popularitzar el nom:

- es Serral Vermell (Sant Joan, Llorito).
- es Serral (Sineu, Sant Joan, Algaida).
- es Serral des Moro (Sineu).

COSTA

Pendent del terreny en general (camins, sementers o faldes de turons).

- sa Costa, sementer de Son Pastereta (Sineu), ubicat en el puig homònim.
- sa Costa, sementer de Son Ramon (Sant Joan).
- sa Costa des Fornàs (Vilafranca), ubicat a la carretera de Vilafranca a Felanitx.
- sa Costa dets Alens (Sant Joan), ubicada en un camí de fort pendent, de la *parcel·lació* d’Hortella Vell.
- es Coster, sementer de Son Joi (Vilafranca).
- es Sacoster, amb l’article salat aglutinat, espai ubicat a la falda nord-oriental del Puig de Reig (Sineu).

MOLA

‘Tossal o penyalar elevat i de cim planer’ (DCVB, 7, 491).

L’he localitzat dos cops:

Sa Mola, part superior del Puig de Reig (Sineu). Aquest puig de 203 m d’altària, que popularitzà el canonge Alcover al seu aplec de rondalles, té el cim planer i fins fa poques dècades encara es conrava; s’hi localitza la caseta d’un sineuer anomenada sa Caseta d’en Parreta. El nom d’aquest puig és un topònim força interessant, ja que ha conservat la forma arcaica *Reig* equivalent a Rei; però si ens atenem a la documentació històrica (Mulet et al. 1995) trobam que fa el nom d’un cavaller, Arnau Reg o Rex de Lleida, el qual va participar en la conquesta i el rei En Jaume li donà el rafal Alpaizari (Paixarí) de 64 quarterades d’extensió. Devers el 1400, ja trobam *el Puig de Reig* convertit en rafal i segregat de Paixerí; les terres de Paixerí s’estenien des de Llorac fins al Puig de Reig i posteriorment es varen dividir en Son Real de Dalt i Son Real de Baix.

Un altre genèric, diminutiu de mola, és sa Moleta, possessió de Vilafranca, que pren el nom del lleuger accident geogràfic on està situada.

FITONÍMIA

La vegetació natural és un important element caracteritzador del paisatge i, per tant, generador d’un abundant nombre de noms de lloc. Vet ací alguns genèrics referits a les grans unitats vegetals:

Bosc

El bosc, al pla de Mallorca, sempre indica la presència col·lectiva de l’espècie del *Quercus ilex* o sigui l’alzina:

— es Bosc d’en Pera (Llorito).

— es Bosc de sa Penya (Sant Joan).

— es Bosc de Son Trobat (Algaida). Actualment desaparegut, ara és un sementer de la possessió.

— es Bosc de Meià (Sant Joan).

— es Boscarró (Sant Joan). Pronunciat *Buscarró*, és un topònim viu, que hem trobat documentat el 1665.

Pollar

Popularment el genèric pollar designa una col·lectivitat d’arbres del gènere *Populus*, però també n’hi pot haver del gènere *Ulmus* i *Platanus*. Generalment estan ubicats a la vorera de síquies i torrents, formant a vegades deliciosos bosquets de ribera:

— es Pollar des Puig Moltó (Montuïri).

— es Pollar de sa Franquesa (Vilafranca).

— es Pollar de Can Comuna (Algaida).

— es Pollar de Son Niell (Sant Joan).

— es Pollar de Son Duran d’en Fiol (Sant Joan).

Mitjà

‘Terra erma, poblada d’arbusts i mates, enmig de terres conrades’ (DCVB, 7, 464). És un mot documentat el 1300 a les Ordinacions de Jaume II per a l’establiment de noves viles a Mallorca.¹ Quasi tots aquests topònims els he recollits en el terme de Sant Joan:

- es Mitjà Redó, a la possessió es Cremat (Sant Joan).
- es Mitjà dets Esclata-sangs, a la possessió Son Barceló (Sant Joan).
- es Mitjà Pla (Sant Joan).
- es Mitjà de Son Brondo (Sant Joan).
- es Mitjà d’en Fiol, a la possessió des Calderers (Sant Joan).
- es Mitjà Llarg, a la possessió des Calderers (Sant Joan).
- es Mitjà des Càrritx (Vilafranca).

El diminutiu d’aquest genèric, l’he recollit en les formes *es Mitjanató*, a la possessió es Cremat (Vilafranca) i *es Mitjà Petit*, a la possessió de Son Barceló (Sant Joan).

Marina

Recollit en l’accepció de terra inculta, generalment poblada de mates i *arbusts*. És un mot aplicat actualment a les terres adjacents a la franja costanera, però sembla que antigament era usat a les terres de l’interior de l’illa. En el cadastre de l’any 1665, el santjoaner Antoni Riutort tenia dues quarterades de terra i marina a sa Bastida.² Aquest mot el recollírem de viva veu en el terme de Vilafranca: *sa Marina de Son Pou Vell*, una extensió de terra inculta, d’aquestes característiques que pertany a la possessió homònima.

EL CONRADÍS

Del conradís, com a àrea oposada a les zones de vegetació, parlaré en primer lloc de ses Veles.

‘Vela és un tros de terra llarguer i angles desiguals’ (DCVB, 10, 686). Particularment crec que aquesta definició és incompleta, ja que aquests espais agrícoles sempre estan ubicats devora síquies o torrents i per tant hi és habitual la presència d’aigua embassada i de nombroses espècies vegetals hidròfiles.

A conseqüència de la pervivència de l’aigua en aquests llocs apareix l’*Herba de Prat*, nom genèric que els santjoaners donen a les distintes classes d’herbes que es congrien a llocs mollericosos o aiguamolls: *jonc*, *jonquet*, *paradella mascle o femella*, *puriol*, etc. He recollit *curiol*, *puriol*, *furiol* o *herba de moll*, variants en el parlar santjoaner de la *Mentha pulegium*, que fa una forta olor d’*herba-sana* si la toquen o arrabassen. Pot ser sigui aquesta la causa de la coneguda dita popular: «Ja et conec herbeta, puriol et dius».

La composició del sòl és també un factor determinant. Una gran part de sa Vela des Calderers (Sant Joan) és d’*argila d’encadirar*, nom que els santjoaners donen a una casta d’argila de color groc, que no deixa filtrar l’aigua i es manté engorgada molt de temps; aquesta argila s’usava antigament per tapar les juntes de la cadira o cadireta de les bótes de vi. He dit que la usaven antigament, ja que els informadors que encara feien vi, a l’època preturística, utilitzaven estopa amb *saim* de xot.

¹ Josep Francesc López Bonet. *Les Ordenacions de Jaume II per a l’establiment de noves viles a Mallorca (1300)*. Estudis Baleàrics, volum VI, pàg. 155, 1982.

² Arxiu Municipal de Sant Joan. Cadastre any 1665.

D'aquests espais agrícoles n'he recollits 36, alguns dels quals documentats a partir del segle XV:

- sa Vela (Llorito).
- sa Vela de Llorac (Llorito).
- sa Vela de Son Bou (Porreres).
- sa Vela de Son Campà (Llorito).
- sa Vela de Son Palou (Algaida).
- ses Veles (Pina).
- ses Veles (Vilafranca).
- sa Vela de Son Gil (Sant Joan).
- ses Veles de Son Trobat (Algaida).
- ses Veles de Son Gat (Montuïri).
- ses Veles de Son Company (Montuïri).
- ses Veles de Galiana (Montuïri).
- ses Veles de ses Donades (Montuïri).
- sa Vela (Montuïri).
- sa Vela de Son Comelles (Montuïri).
- ses Veles (Sant Joan).
- sa Vela de Cugulutx (Sant Joan).
- ses Veles de s'Hostalet (Sant Joan). Són dues, sa Vela des Polls i sa Vela de s'Hostalet.
- sa Vela de Son Dixopta (Sant Joan).
- sa Vela de Son Brondo (Sant Joan).
- sa Vela des Polls de Son Brondo (Sant Joan).
- ses Veles de Son Fred (Sant Joan).
- sa Vela de Carrutxa (Sant Joan). Està subdividida en sa Vela de Dalt, sa Vela de Baix i sa Veleta.
- ses Veles d'en Garriga (Montuïri).
- sa Vela des Pont Setrí (Sant Joan).
- sa Vela des Calderers (Sant Joan).
- sa Vela d'en Garí (Sant Joan).
- sa Vela d'en Rabassa (Sant Joan).

El diminutiu de vela és veleta:

- sa Veleta de s'Hort des Colomer (Llorito).
- sa Veleta de Gossauba (Sant Joan).
- sa Veleta de Son Gual (Sant Joan).
- sa Veleta de Son Duran d'en Fiol (Sant Joan).
- sa Veleta de Carrutxa (Sant Joan).

Tanca i clova

Són els apel·latius utilitzats per designar un tros de terra tancat de paret. Tanca és el més usual, però a Vilafranca també utilitzen *clova*, crec que per influència del terme fronterer de Manacor. Totes les que anomenaré a continuació estan ubicades a la banda de llevant del terme vilafranquer:

- sa Clova Gran (Son Pou Nou).
- sa Clova des Lladres (Son Pou).

- es Clovetó des Xots (Son Pou Nou).
- sa Clova de sa Moleta.
- sa Clova de ses Figueres (Can Randa).
- sa Clova des Lels.

Són també abundants en el Puig de Bonany, on promiscuen amb tanca i pleta:

- sa Clova del sen Guiem Pavora.
- sa Clova de Can Cucot.
- sa Clova des Gorrions.
- sa Clova de Can Boscana.
- sa Clova d'en Teco.
- sa Clova des Lluents.
- sa Clova des Pollets.

En el terme de Sineu, l'he localitzat un cop: sa Cloveta des Cirerers, ubicada a la falda del Puig d'en Carnisser.

Excepcionalment he localitzat dos d'aquests espais, en els quals la funció de tancar és exercida per diverses síquies que l'enrevolten; és el cas de ses Cloves de Santmartí (Vilafranca) sector d'un sementer situat davant les cases i sa Tanca de Son Amadora (Sant Joan), extensió de cinc quarterades enrevoltada totalment de síquies.

Devesa

El genèric devesa és indicador d'un tros abundant d'herba i destinat al pasturatge. Únicament he localitzat *ses Deveres*, sementer de sa Mata Escrita, possessió del terme d'Algaida.

Rambla

Aquest arabisme és viu a la possessió de Son Company (Montuiri). La Rambla, amb l'article literari, és un sector amb fort pendent, situat entre sa Pleta Gran i ets Establlits de Son Company, que dreña les aigües cap a la possessió de Son Cerveret.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, C. (1992). «Les “veles” en els nom de lloc». *El Mirall*, 57, 79-80.
- ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1980). *Diccionari Català-Valencià-Balear*.
- CANUTO, F. (1990). «Toponímia Santjoanera. Ses Veles». *Mel i Sucre*, 115, 17-22.
- MASCARÓ, J. (1962-1967). *Corpus de Toponímia de Mallorca*.
- MULET, B.; ROSSELLÓ, R.; SALOM, J. M. (1995). *La crisi de la vila de Sineu. Segle XV*. Ajuntament de Sineu.
- ROSSELLÓ, R. (1985). *Sant Joan segles XIII-XIV. Notes històriques*. Ajuntament de Sant Joan.